

# **Socializmus ako idea? Ku kritike názorov profesora Axela Honnetha**

Peter Dinuš

Slovenská akadémia vied, SR

*Philosophica Critica*, vol. 7, 2021, no. 2, ISSN 1339-8970, pp. 89-111.

The content of the review study is the criticism of the opinions of the German Philosopher A. Honneth, which he stated in work *Idea of socialism*, which was published in 2015 in German original in the editorship Suhrkamp and in 2020 in Slovak translation in the editorship VEDA. Instead of socialism, that the author wants to substitute with emendations and so update it, he efforts through the term “social freedom” and solidary struggle for acknowledgement of individual freedom of all citizens, who publically involve in removal of social drawbacks, for social reform of existing capitalist society. Socialism however is not just general emancipatory theory, but the type of society, for which efforts in relentless class struggle against bourgeoisie working class.

*Keywords:* Socialism – Freedom – Capitalism – Bourgeoisie – Emancipation

## **Anotácia**

Nemecký filozof A. Honneth, emeritný profesor na Goethe-Universität vo Frankfurte nad Mohanom a na Columbia University v New Yorku, je spolu s J. Habermasom najznámejším súčasným predstaviteľom frankfurtskej školy, variantu tzv. neomarxizmu, ktorej popularita kulminovala v súvislosti s hnutím „novej ľavice“ v 60. rokoch 20. storočia. Od tohto obdobia ľavicový radikalizmus tejto školy podstatne ochabol. V sociálno-filozofickom myslení jej predstaviteľov však môžeme dodnes cítiť snahu o sociálnu reformu existujúcej kapitalistickej spoločnosti. Príkladom toho je aj Honnethova kniha *Idea socializmu*, ktorá vyšla roku 2015 v nemeckom origináli vo vydavateľstve Suhrkamp a v roku 2020 v slovenskom

preklade vo vydavateľstve VEDA.<sup>1</sup> Úvod knihy nám prezrádza Honnethovu mrzutosť nad tým, že socializmus už nie je vnímaný ako intelektuálna výzva. Autor poukazuje na oddelenosť súčasného pobúrenia ľudí sociálnymi a politickými následkami existencie kapitalizmu od „akejkoľvek orientácie na budúcnosť, protestu od akýchkoľvek vízií čohosi lepšieho“ (Honneth 2020, 27). Je mu ľúto „rozplynutia“ sa všetkých nádejí na stav prekračujúci existujúcu kapitalistickú skutočnosť. Tvrdí, že v dejinách moderných spoločností je čímsi novým, ak masovému pobúreniu chýba akákoľvek normatívna orientácia, akýkoľvek dejinný zmysel pre cieľ. Masy podľa neho nedisponujú konkrétnou predstavou nejakej lepšej spoločnosti. Nikto údajne nemá jasnú predstavu o tom, kam by mohla viesť cielená zmena existujúceho stavu (Honneth 2020, 27). To, čo podľa Honnetha chýba sú maloburžoázne utópie, ktoré mali od čias Veľkej francúzskej revolúcie sprevádzať veľké hnutia odporu voči kapitalistickým pomerom. Honneth, pokračujúc v tradícii frankfurtskej školy stavať proti monopolistickému kapitalizmu utopickú spoločnosť, ktorú je treba vytvoriť, túži po tom, aby ľudia mali utópiu. Oceňuje dielo E. O. Wrighta o utópiách, hľadá dôvody prečo ľudia dnes (maloburžoáznu) utópiu nemajú. A kde ich nachádza? Kde je podľa neho príčina, že ľudia prestali disponovať touto utópiou? Je ich viac, ale tou hlavnou je u Honnetha nadvláda „fetišizujúceho chápania spoločenských vzťahov“. Vo svojej knihe tvrdí, že táto nadvláda je tým, čo by sme mali robiť zodpovedným za to, že masové rozhorčenie nad škandalóznym rozdelením bohatstva a moci dnes až do takej veľkej miery zjavne stratilo akýkoľvek zmysel pre cieľ, ktorý je na dosah (Honneth 2020, 30). Nadvládou „fetišizujúceho chápania spoločenských vzťahov“ Honneth myslí dôsledky spoločensko-teoretického myslenia „raných socialistov“ vrátane myslenia K. Marxa.

Honneth je verný odkazu negativisticko-pesimistickej filozofie dejín ako metodológie všeobecnej negácie frankfurtskej školy, ktorú vyjadri-li M. Horkheimer a T. Adorno v spoločnej práci *Dialektika osvietenstva*. Dosvedčuje to Honnethovo presvedčenie, že obraz dejín saint-simonovcov, ako aj obraz dejín L. Blanca či K. Marxa, je výrazne živený duchom pokroku ranej etapy osvietenstva, v ktorej bola nádej na blahodárne pôsobenie vedy a techniky často vyjadrovaná vo forme výpovedí o postupnom zákonitom zlepšovaní ľudských životných pomerov (Honneth 2020, 82). Tento obraz dejín mal rozhodujúcim spôsobom prispieť k tomu, že socializmus už nie je vnímaný ako intelektuálna výzva, nádej, cieľ. Honneth v snahe nájsť liek pre jeho uzdravenie, sa chce venovať dôvodom, ktoré

<sup>1</sup> Honneth, A.: *Idea socializmu. Pokus o aktualizáciu*. VEDA, vydavateľstvo SAV, Bratislava 2020, ISBN 978-80-224-1811-9, 174 s.

viedli k tomu, že „idey socializmu“ zdanlivo tak neodvolateľne stratili svoj niekdajší podnecujúci potenciál. Vo svetle týchto dôvodov sa potom pýta, aké konceptuálne zmeny socialistických ideí by sa museli podniknúť, aby tieto mohli opätovne nadobudnúť svoju stratenú virulenciu. Jeho cieľom je napomôcť „zastaraným ideám“, aby sa ešte raz postavili na nohy. V tomto smere je osobne presvedčený, že vízie socializmu už dlhší čas nedisponujú silou presvedčiť zúčastnených o tom, že kolektívnym úsilím predsa len možno pretvoriť existujúcu skutočnosť v prospech niečoho lepšieho, pretože socialistický projekt trpí „vrodenými chybami“.

Socializmu dnes opäť môžeme vrátiť kus jeho starej virulentnosti, ak nadobudneme prehľad o potrebných korektúrach, tvrdí nemecký profesor (Honneth 2020, 56). Preto usiluje „od základu zmeniť socializmus“, nanovo ho aktualizovať, prepožičať mu novú pôsobnosť. Doslova píše, že chce oslobodiť socializmus „spod trosiek jeho myšlienkového stavby zakorenenej v 19. storočí, aby som mu prepožičal podobu primeranú našej prítomnosti“ (Honneth 2020, 147). Robí tak analýzou spisy „raných socialistov“ a tvrdí, že socialistické hnutie vstupuje na politickú scénu sveta s ideou sociálnej slobody. Raní socialisti vraj rozvinuli nový, revolučný pojem sociálnej slobody. Idea socializmu, ktorá má koreniť v predstave, že v budúcnosti má byť možné podľa vzoru starších solidárnych spoločenstiev usporiadať celú spoločnosť, je tak ideou sociálnej slobody. Honneth rieši otázku, akým spôsobom raní socialisti spájajú určitý „model“ spoločenstva s pojmom slobody. Pozíciu, ktorú mali rozvinúť, možno podľa neho charakterizovať aj tým, že termín „sloboda“ v nej hrá rozhodujúcu úlohu zároveň na oboch stupňoch, aj na stupni individua, aj na stupni sociálneho spoločenstva. Sociálnu slobodu chápe ako víziu spoločenského spôsobu produkcie, v ktorom už subjekty nemajú byť činné proti sebe, ale pre seba navzájom (Honneth 2020, 58, 62). Slobodu tak raní socialisti v autorovom chápaní umiestnili jednostranne len do sféry ekonomickej činnosti. Pretože v idey socializmu boli podľa Honnetha zjednotené do jediného princípu tri požiadavky Francúzskej revolúcie (sloboda, rovnosť, bratstvo), mali prísluby tejto revolúcie nájsť svoje naplnenie prostredníctvom inštitucionalizácie sociálnej slobody v hospodárskej oblasti (Honneth 2020, 91). Tým mali raní socialisti prísť o šancu uvažovať aj o novom režime demokratického dohadovania spoločných cieľov tiež v kategóriách slobody. Inými slovami, upustili od slobody v politickej oblasti – v demokratickom rozhodovaní.

Pri hľadaní „alternatívnej formy historického ukotvenia“, sa Honnethovi zdá, že v myšlienkach G. W. F. Hegela a J. Deweyho tkvie najlepšia možnosť, ako by sa socializmus mohol na vyššom stupni abstrakcie ešte raz osvedčiť ako tá sila v historickom procese, ktorá podporuje jeho vlastné požiadavky. Inšpiratívne teoretické zdroje „obrody socializmu“ hľadá

v buržoáznom liberalizme. Idea socializmu sa podľa neho môže rozvíjať opätovným návratom k Hegelovej teórii slobody; tým by sa otvorila možnosť chápať liberálne práva a slobody nie ako prekážku, ale ako nevyhnutný predpoklad tých sociálnych slobôd, ktoré sa mali v súlade s pôvodným chápaním v budúcnosti uskutočniť v hospodárskej sfére, ba pri takomto postupe by sa možno otvorila možnosť podriať princípu sociálnej slobody nielen oblasť ekonomickej činnosti, ale aj sféru uplatňovania demokratických rozhodovacích procesov, mieni Honneth (Honneth 2020, 68). Ranými socialistami údajne sledovaný zámer odstránenia blokády rovnomerného uskutočňovania všetkých troch princípov Francúzskej revolúcie, je možné uskutočňovať úsilím o odstraňovanie hraníc v komunikácii a sociálnej interakcii (Dewey). Honneth je tak za ďalšie odstraňovanie hraníc v sociálnej komunikácii, v ktorom triedny boj nemá miesto. Socializmus sa musí chápať ako „špecificky moderná artikulácia faktu, že v historickom procese sa vždy nové, podľa spoločenských okolností variujúce skupiny usilujú zabezpečiť si pre svoje doteraz nezohľadnené nároky verejnú pozornosť tým, že strhávajú bariéry v komunikácii a v súlade s tým sa pokúšajú rozšíriť hrací priestor sociálnej slobody“ (Honneth 2020, 99). Hovorí o boji za verejné uznanie svojich nárokov – socializmus zasadzuje do procesu boja za uznanie.

Ako skutočné zosobnenie nárokov socializmu sa už viac nebudú chápať sociálne kolektívy, ale inštitucionálne výdobytky. Za adresátov jeho vedenia sa už viac nemajú pokladať členovia určitej skupiny, ale všetky občianky a občania, pokiaľ sú v presvedčení o tom, že svoju individuálnu slobodu v podstatných oblastiach života môžu uskutočňovať len v solidárnom spolupôsobení so všetkými ostatnými. Garantom realizovateľnosti socializmu dnes už nesmie byť podľa Honnetha existencia nejakého sociálneho hnutia so zodpovedajúcimi cieľmi, ale jeho „normatívna schopnosť a sila presadiť za daných okolností inštitucionálne reformy, ktoré postupujú ním vytýčeným smerom; čím viac je právnych reforiem či mentálnych zmien, na ktoré sa potom takýto socializmus môže ohliadať s tým, že sa v nich už dnes ukazujú úlomky jeho vlastných zámerov, tým skôr môže byť aj v budúcnosti presvedčený o účinnosti svojich vízií“ (Honneth 2020, 111). Socializmus tak spočíva nie v triednom boji proletariátu/robotníckej triedy proti kapitalistickému vykorisťovaniu a sociálnemu útlaku, ale v solidárnom boji všetkých občanok a občanov za uznanie ich individuálnej slobody s cieľom reformy inštitúcií triednej diktatúry buržoázie, ktorá je nedotknuteľná, pretože len v jej rámci, na jej pôde, môže byť rozširovaná sloboda a demokracia (!).

Keďže predpoklad revolučnosti proletariátu sa mal zosypať ako domček z karát, sociálne triedy alebo hnutia už nemôžu socializmu slúžiť

ako garant jeho budúcich úspechov. Dnešným adresátom socializmu je demokratická verejnosť. Honneth píše: „Len samy občianky a občania, tvoriaci demokratickú verejnosť, môžu byť tými, čo budú povzbudzovaním k zmene konania získaní pre to, aby sa pustili do rozvážneho odstraňovania ešte existujúcich obmedzení a blokáď uskutočňovania beznátlakovej vzájomnosti vo všetkých ťažiskových spoločenských sférach. Za primárnu referenčnú skupinu socializmu dnes už nemožno pokladať ani určitú sociálnu triedu, či už priemyselný proletariát, alebo depravovaných zamestnancov, a ani nejaké sociálne hnutie; socializmus by sa mal skôr pokúšať pôsobiť na celý okruh tých, ktorých uši sú v rámci sféry demokratickej súčinnosti predchádzajúcej štátu, otvorené pre sťažnosti týkajúce sa akejkolvek ujmy, znevýhodňovania a takéto uplatňovanie moci, ktoré v rámci jednotlivých spoločenských sfér signalizuje symptomatické obmedzovanie sociálnej slobody“ (Honneth 2020, 139).

V Honnethovom socializme ide o politicky reprezentované emancipačné snahy vo všetkých čiastkových systémoch súčasnej (buržoáznej) spoločnosti. Načrtáva koncepciu „demokratickej formy života“, v nej sa črtá pluralita funkčne špecifických skupín „aktérov“ namiesto proletariátu. Socializmus je vecou najmä politicky angažovaných občanok a občanov, ktorí sa verejne angažujú za odstraňovanie sociálnych nedostatkov, a nie námezdných robotníkov, ktorí sa angažujú za odstránenie kapitalizmu. Socializmus musí podľa Honnetha nasledovať príklad úspešných nevládných organizácií a organizovať sa ako medzinárodne previazaný orgán reprezentujúci morálnu požiadavku uskutočňovania sociálnych slobôd. Budúca premena daného poriadku sa v jeho chápaní uskutoční morálnym obhajovaním rozširovania slobôd nielen v rámci výrobných, ale aj osobných vzťahov, ako aj v rámci možností politického spolourozhodovania (Honneth 2020, 140, 144, 148). „Až vtedy, keď sa myšlienka sociálnej slobody prenesie na všetky tri konštitutívne sféry moderných (t. j. buržoáznych – poz. autora) spoločností tak, ako som to načrtol vo svojom výklade, a teda sa uplatní nielen na oblasť hospodárskych činností, ale aj na sféru politických rozhodovacích procesov a osobných vzťahov, sa v plnej šírke ukáže, za čo sa má dnes socializmus zasaďovať svojimi najvlastnejšími víziami“ (Honneth 2020, 148). Toto sú zhruba základné myšlienky, ktorými chce Honneth nanovo aktualizovať socializmus, prepožičať mu novú pôsobnosť, oslobodiť ho „spod trosiek jeho myšlienkového stavby zakorenenej v 19. storočí“.

## Kritika

Najneskôr v čase okolo vypuknutia prvej (imperialistickej) svetovej vojny, nastal rozkol jednotného medzinárodného robotníckeho hnutia na oportunistickú pravicu a na revolučnú ľavicu. Tento rozpor sa prehĺbil v súvislosti s vypuknutím ruskej Októbrovej revolúcie (Veľká októbrová socialistická revolúcia). Pre pravicu sa stalo charakteristickým úsilie o triednu spoluprácu s buržoáziou, odmietanie nutnosti triedneho boja, socialistickej revolúcie a diktatúry proletariátu, viera v nadtriedny charakter štátu a demokracie, chápanie socializmu len ako ideálu, pritom značne neurčitého a zdôvodňovaného predovšetkým eticky. Medzi dvomi svetovými vojnami sa sociálnodemokratické strany stále viac odklňali od marxizmu a po druhej svetovej vojne sa s ním definitívne a plno rozišli, čo vyjadrili v 50. a začiatkom 60. rokov i vo svojich programoch, vychádzajúcich z koncepcie tzv. demokratického socializmu. Účasť predstaviteľov sociáldemokratizmu v buržoázných vládach pritom nikdy nevedla k opatreniam, ktoré by sa akokoľvek dotkli základov kapitalizmu. Sociáldemokratický reformizmus ako politický výraz revizionizmu, stále menej a menej usiluje cestou čiastkových reforiem v rámci buržoáznej legality transformovať kapitalistickú spoločnosť v spoločnosť „všeobecného blahobytu“ a „sociálnej spravodlivosti“. Preto sa hovorí o kríze ľavice, kríze sociálneho štátu, o postmodernej ľavici a podobne, a to bez hmatateľného výsledku pri riešení tejto krízy, pretože sociálnodemokratické strany sa *de facto* stali stranami vládnucej buržoázie.

Z tejto politickej a ideologickej línie, vychádza aj Honnethova kniha. Jej autor nerieši otázku odstránenia, likvidácie alebo zvrhnutia kapitalizmu a jeho nahradenie socializmom, ale z pozície buržoázneho liberála sa kriticky zamýšľa nad „ideou socializmu“ v oblasti teórie. Socializmus nevníma ako spoločensko-ekonomickú formáciu, ktorá na vyššom vývojom stupni nahradzuje kapitalizmus, ale ako ideológiu, ktorú historicky kladie do protikladu k liberalizmu, pričom tento protiklad podrobuje kritike. Preto napríklad píše o liberálnych predchodcoch „raných socialistov“ alebo o liberálnych právach a slobodách. Liberalizmus pritom nechápe ako triednu ideológiu buržoázie. Problém ideológie vníma bez toho, aby poukazoval na jej triedny a ekonomický základ. Presadenie „idey socializmu“ nie je záležitosťou triedneho boja, ale *uznania* sociálnych skupín v rámci buržoáznej spoločnosti, ktorú označuje za spoločnosť „modernú“ a „demokratickú“. Vo svojej knihe doslova píše o „našich moderných demokratických spoločnostiach“ (Honneth 2020, 55). Podľa Honnetha totiž buržoázia vybojovala „demokratický právny štát“. O triednej povahe tohto štátu nehovorí – na rozdiel od Marxa – vôbec nič.

Ideu socializmu odvodzuje od buržoázie – od Veľkej francúzskej revolúcie z konca 18. storočia, a to ako rozšírenie či doplnenie liberálnych individuálnych zásad o rovnosti, slobode a bratstve o sociálnu kolektívnu slobodu. Takéto chápanie môže byť síce charakteristické pre niektorých utopistických a maloburžoázných socialistov, nie však pre K. Marxa a F. Engelsa. Socializmus u nich nie je hegelovská idea, ideologickým, sociálno-liberálnym hnutým za *uznanie* rôznych sociálnych skupín na platforme buržoáznej spoločnosti, ale triedny boj námezdne pracujúcej triedy (proletariátu), ktorý vyúsťuje revolučným zvrhnutím a vyvlastnením kapitalistickej triedy (buržoázie) a nastolením úplne nových spoločenských vzťahov zbavených triedneho vykorisťovania a sociálneho útlaku. Honneth odmieta závery o tom, že vystúpením Marxa a Engelsa nastupuje úplne nová etapa boja proti kapitalizmu, ktorá sa opiera o teóriu vedeckeho socializmu predstavujúcu prekonanie koncepcií utopického a maloburžoázneho socializmu. V snahe vyvrátiť základné tézy historického materializmu spochybňuje objektívnu zákonitosť vývoja spoločnosti a úlohu proletariátu ako revolučného subjektu sociálnej zmeny. Zdanlivo paradoxne však pritom píše o možnosti akéhosi „postmarxistického socializmu“, ktorý je ideologickým koktailom od Francúzskej revolúcie odvodeného buržoázneho liberalizmu, Hegela, Marxa a filozofie amerického pragmatizmu v podobe akú mu dal J. Dewey.

Pre Honnetha je idea socializmu ideou sociálnej slobody. Vraj „raným socialistom“ (a teda aj Marxovi), nadväzujúcim na požiadavky Francúzskej revolúcie, patrí pojem sociálnej slobody. Prví socialisti mali uplatňovať spoločne zdieľanú ideu sociálnej slobody. Pojem mal byť nimi vytvorený pri kritike bezuzdného individualizmu slobody, ktorý nemajetné vrstvy odsúdil na zbedačovanie, aj keď medzi všetkými členmi spoločnosti malo popri slobode súčasne zavládnuť aj bratstvo a rovnosť. Všetci autori vznikajúceho socializmu (a teda aj Marx) mali kritizovať to, čo nazývali „privátnym egoizmom“; príčinu tohto privátneho egoizmu podľa Honnetha videli len v správaní podliehajúcim tlaku kapitalistickej trhovej spoločnosti, a preto verili, že všetko svoje politické úsilie musia zameriavať výlučne len na jej prekonanie. „Raným socialistom“ ide v Honnethovom podaní hlavne o to, aby sa reformou alebo revolučným prekonaním kapitalizmu vytvorili „sociálne vzťahy, za ktorých by boli ciele vytýčené Francúzskou revolúciou realizovateľné tým, že sloboda, rovnosť a bratstvo by sa uviedli do vzťahu, v ktorom by sa umožňovali navzájom. Heslo pre zmierenie troch princípov, medzi ktorými vládlo na základe vtedajšieho hospodárskeho poriadku vzájomné napätie, znie ‚sociálna sloboda‘...“ (Honneth 2020, 57). Základným normatívnym zámerom je teda v Honnethovej predstave harmonizácia slobody, rovnosti a bratstva, prekonávajúcej liberalizmus

zvnútra tým, že individuálna sloboda ako „privátny egoizmus“ bude nahradená sociálnou. S odstránením protikladu medzi slobodou a bratstvom zároveň podľa Honnetha zmizne aj protiklad medzi chudobnými a bohatými (Honneth 2020, 115). Vraj to, čo Marx v 40. rokoch 19. storočia zaznamenal na papier, možno chápať ako „ďalší krok na ceste imanentného rozvíjania idey socializmu z protirečivo vytyčených cieľov liberálne usporiadanej spoločnosti“ (Honneth 2020, 44). Honneth v tejto súvislosti tvrdí, že je presvedčený o tom, že Marx bol presvedčený (aj keď o tom nikde nepísal!), že svojim alternatívnym „modelom sociálnej slobody“ ako alternatívy k individualizmu liberálnych (t. j. buržoáznych) predstáv o slobode, sa dopracoval k cieľu zmierenia individuálnej slobody a solidarity. Všetko ostatné je údajne (Marxova) ilúzia a nezmyselná viera.

Marxizmu však nikdy nešlo o rozšírenie, prehĺbenie alebo transformovanie buržoázno-liberálnych princípov, aby boli naplnené ciele vytyčené Francúzskou revolúciou tým, že sloboda, rovnosť a bratstvo budú realizovateľné ich harmonizáciou v nových sociálnych vzťahoch. To je hrubá falzifikácia marxizmu. Marx a Engels vyjadrili najzákladnejšie potreby robotníckeho hnutia tým, že mu poskytli revolučnú teóriu zbavenú buržoáznych a maloburžoáznych ilúzií o všeobecnej slobode, rovnosti a bratstve všetkých ľudí. Marxizmus tieto základné potreby oslobodeneckého boja proletariátu plne uspokojoval tým, že mu poskytol vedecké socialisticke učenie, ktoré ukazovalo cesty a prostriedky jeho sociálneho oslobodenia. Marxov (a Engelsov) „princíp“, ako o ňom hovorí Honneth, nebol princípom sociálnej slobody, ale sociálneho oslobodenia proletariátu od triedneho vykorisťovania a útlaku. Normatívny zámer socializmu nie je zabezpečiť v ekonomickej sfére sociálnu slobodu, ale oslobodiť námezdné pracujúcu triedu od vykorisťovania a sociálneho útlaku revolučným zvrhnutím a vyvlastnením buržoázie. Honneth robí z Marxa tuctového sociálneho liberála. Falzifikuje ho, aby bol prijateľný pre buržoáziu. Reálna sloboda pre robotnícku triedu začína až prechodom k socializmu. Marxizmus odmieta stavať jednotlivé aspekty slobody proti sebe, činí všestranný slobodný rozvoj každého jednotlivca závislým na všestrannom rozvoji všetkých.

Honneth neustále dáva Marxa - pod spoločným označením „všetci raní socialisti“ - do jedného vreca s utopickými a maloburžoázny socialistami. A tak sa Marx (o Engelsovi kupodivu nehovorí nič) ocitá na jednej úrovni s R. Owenom, C. H. R. Saint-Simonom, Ch. Fourierom, P.-J. Proudhonom, L. Blancom alebo A. Blanquim. Všetci majú podľa Honnetha zdieľať predstavu, že „pákou na vytvorenie solidárnych sociálnych vzťahov musí byť reforma alebo revolučné prekonanie kapitalistického trhového hospodárstva samého; výlučne v jeho inštitúciách má totiž tkvieť skutočná príčina privátno-egoistického zúženia vládnuceho chápania slobody...“ (Honneth



2020, 60). Honneth píše o vplyve (idealistu) Rousseaua, (utopického socialistu) Saint-Simona a jeho školy i francúzskych (maloburžoázných) socialistov na historický materializmus. Proudhonove špekulatívne myšlienkové postupy vraj mali pripraviť cestu Marxovmu dejinno-filozofickému mysleniu. Na inom mieste svojej knihy zasa prehlasuje, že Marx je úplne závislý na Hegelovi. Z toho musí vyplývať, že Marx nie je žiadnym originálnym mysliteľom, ktorý svojim (a Engelsovým) historickým materializmom spôsobil prevrat v myslení o spoločnosti a dejinách. Jeho dielo je v Honnethovom poňatí viac či menej len výsledkom vplyvov myšlienok, záverov a stanovísk rôznych, socialisticky orientovaných, autorov. Svoje tvrdenia pritom Honneth ničím nedokazuje.

Rousseau, ktorý sa vyslovoval za buržoáznú demokraciu a občianske (buržoázne) slobody, ktorý kritizoval majetkovú nerovnosť a súkromné vlastníctvo zo stanoviska maloburžoázneho egalitarizmu, hlásajúceho všeobecné rovnosťarstvo, nemal vplyv na Marxa, ale na predstaviteľov maloburžoázneho socializmu. Na druhej strane je ale pravdou, že socialisticke názory utopických socialistov, boli jedným z teoretických zdrojov marxizmu. Je však pravdou aj to, že medzi Marxom a utopickými socialistami zostáva podstatný rozdiel. Utopickí socialisti nevyjadrovali záujmy proletariátu, ktorý v tej dobe ešte nevytvoril triedu, ale časti proletarizovanej maloburžoázie („predproletariátu“). Preto ani nemohli pochopiť sociálnu podstatu proletariátu, vidieť v ňom dejinnú silu, ktorá sa stane rozhodujúcou v revolúcii 1848 a Parížskej komúne 1871, sociálnym subjektom, ktorý môže uskutočniť socialistickú premenu spoločnosti. Nevideli reálne cesty a prostriedky ako odstrániť kapitalistický poriadok a vytvoriť novú spoločnosť, zavrhovali revolúciu (poukazovali na Francúzsku revolúciu z roku 1789 a nepochopili, že nedospela k socializmu preto, že nebola socialistickou revolúciou), odmietali triedny boj a za jedinú cestu k socializmu prehlasovali osvetu, výchovu, spoluprácu tried, získavanie kapitalistov a ďalších, ktorí mali v rukách moc, pre socializmus, pre zriadenie vzorových socialistických kolónií atď. So svojimi proklamáciami sa neobracali k ľudu, k pracujúcim masám, ale ku všetkým triedam, k politikom, buržoázii, k „osvieteným“ panovníkom v nádeji, že s ich pomocou budú môcť uskutočniť svoje plány. Nechápali, že bez triedneho boja zostane socializmus nedosiahnuteľnou vidinou, mysleli si, že socializmus je náhodným objavom nejakého geniálneho mozgu. Utopický socializmus nestál, na rozdiel od marxizmu, na reálnej pôde. Neopieral sa o materializmus, ale o idealizmus. Jeho predstavitelia boli idealistami pokiaľ išlo o chápanie spoločensko-historického vývoja. Metafyzické chápanie spoločenského života sa u nich prejavilo v tom, že socializmus pre nich zostal ideálom rozumu (nie ideálom určitej spoločenskej triedy). Fourier staval proti

biede buržoázneho sveta klamné sľuby osvietencom o spoločnosti, v ktorej bude vládnuť len rozum, na ktorom založená civilizácia učiní všetkých ľudí šťastnými. Marxizmus v tomto smere znamenal skutočný prevrat, revolúciu vo filozofii, ktorá bola produktom geniálneho zovšeobecnenia vývoja prírodovedy a spoločensko-historickej praxe. Táto revolúcia umožnila vedeckú analýzu kapitalizmu, ktorá bola pre utopických socialistov nedosiahnuteľná.

V inej situácii boli predstavitelia maloburžoázneho socializmu, ktorých Marx podroboval neúnavnej kritike zvlášť v dielach *Nemecká ideológia* a *Bieda filozofie*. V poslednej menovanej práci podáva kritiku metafyziky P.-J. Proudhona, ktorý propagoval anarchizmus. Proudhon chcel zachovať kapitalizmus, len „reformovaný“, „vylepšený“, „dobrý“, „spravodlivý“ kapitalizmus pre malých vlastníkov (maloburžoáziu). Jeho predstava o spoločenskom pokroku bola pre Marxa na hony vzdialená dialektike a zbavená svojej revolučnej podstaty. A tak Proudhonove zmierenie tézy a antitézy v podobe harmonizácie protichodných spoločenských faktorov ich vzájomným absorbovaním, tvrdenie, že historická nevyhnutnosť nie je výsledkom vedeckého pokroku, ale skôr výsledkom postupného procesu, v ktorom sú antagonistické triedy postupne uzmierované, plne vyhovuje Honnethovej argumentácii, do ktorej zatahuje aj Marxa, a to napriek tomu, že stál na opačnej strane – na pozíciách revolučnej dialektiky. U Marxa nebolo (na rozdiel od niektorých maloburžoázných socialistov, Honnetha a rôznych „postmarxistov“) pre vnímanie spoločenského pokroku kľúčové jeho spojenie s otázkou sociálnej spravodlivosti na platforme buržoázneho režimu.

Honneth chce však vidieť Marxa predovšetkým ako stúpenca Hegelovho „vzájomného uznania“, ktoré vo svojom diele sám rozvíja a propaguje. Marx mal údajne navrhovať určitý model spoločnosti a pritom používať jazyk „vzájomného uznania“. Honneth dokonca hovorí o úplnej závislosti Marxa na Hegelovi. To mu však nebráni, aby používal základné kategórie a pojmy historického materializmu. Sú snáď „výrobné sily“, „výrobné vzťahy“ alebo „pracovné sily“ späť s Hegelovým idealizmom? Samozrejme, že nie. Ak už teda Honneth píše o vplyve Hegela na Marxa, mal by poukázať na dialektiku, ktorá je najdôležitejším výsledkom Hegelovej filozofie. Ako je známe, Marx a Engels vychádzali z Hegela práve v tejto otázke, z jeho filozofie prevzali tento jej najcennejší výsledok a prepracovali ju na prísne vedeckú teóriu tým, že odmietli idealistický charakter Hegelovej dialektiky. Vybudovali ju na základe materialistického chápania historického procesu a vývoja poznania a na základe zovšeobecnenia reálnych procesov v spoločnosti, prírode a myslení. To však Honneth dáva *ad acta*. Zachádza s Hegelom ako s „mŕtvym psom“ a sám hlása idealizmus. Hovorí

o „pôvodnej intuícii socializmu“, o jeho osvedčení na „vyššom stupni abstrakcie“ a opakovane podrobuje Marxa kritike a odsudzovaniu za jeho materialistický výklad vývoja spoločnosti. Honneth vytýka marxistickým socialistom materialistické hodnotenie spoločnosti napríklad v súvislosti s chápaním manželstva. Tvrdí, že vychádzajú len z výrobných vzťahov namiesto toho, aby v rodine videli „svojbytnú sféru, v ktorej by mali k svojmu uskutočňovaniu dospievať zvláštne formy sociálnej slobody“ (Honneth 2020, 123). Materialistickým prístupom k chápaniu rôznych aspektov života buržoáznej spoločnosti, sa socialisti začiatkom 20. storočia podľa Honnetha pripravili o správne chápanie emancipačného hnutia žien, pretože všetko, čo mohlo byť zo socialistickej strany prednesené k súdržnosti so vznikajúcim ženským hnutím, bolo opäť formulované iba v „hospodársko-politických kategóriách“ (Honneth 2020, 123).

Honneth podrobuje „raných socialistov“, t. j. utopických a maloburžoáznych socialistov (a Marxa), ktorých má spájať princíp sociálnej slobody, kritike. Vytýka im, že pre svoje projekty socialistickej spoločnosti nevyužili individuálne liberálne práva a slobody, čím sa *de facto* vzdali politickej demokracie, demokratického rozhodovania slobodných, rovných a autonómnych jedincov. Honneth teda vytýka raným socialistom (vrátane Marxa), že odmietli inkorporovať buržoázne práva a slobody do socializmu, ľutuje, že na ujmu socializmu ich nezapracovali do vlastného myslenia, čím by sa v socializme uplatnili „demokratické rozhodovacie procesy“. Raní socialisti vraj boli zarážajúco slepí voči „demokratickému významu základných práv“. Honnethova výčitka nie je nová ani originálna. Marxistický revizionizmus bernsteinovského razenia, podľa ktorého sa proletariát povznesie zápasom o sociálnu reformu na pôde (buržoáznej) parlamentnej demokracie, v 50. rokoch 20. storočia vyústil v koncepciu tzv. demokratického socializmu s predstavou, že triedna demokracia buržoázie s jej právami a slobodami, je predpokladom socializmu, jeho podstatou. Ako keby socialistom malo ísť o úsilie, „predsa len sa ešte raz pokúsiť realizovať predbežne nesplnené sľuby Francúzskej revolúcie zmenou výkladu ich vedúcich princípov...“ (Honneth 2020, 120), o úsilie vybojovať rovnako oprávnenú účasť všetkých občanov (buržoázneho) štátu na zákonodarných postupoch kolektívnych rozhodovacích procesov. Socialisti tak majú budovať nie socialistickú, ale vzorovú buržoáznu spoločnosť, aby ju utopicky zbavili všetkých neuhov vyplývajúcich z vykorisťovania triedy triedou. Majú dbať „funkčnej diferenciacie moderných (t. j. buržoáznych – poz. autora) spoločností“ a nebrať ohľad na jej triednu podstatu, na triedny charakter buržoázneho štátu, na využívanie „liberálnych práv a slobôd“ v tejto spoločnosti buržoáziou, aby zachovala a zväčnila kapitalistické spoločenské vzťahy.

Odvtedy, čo údajne Marx nebol schopný využiť emancipačnú hodnotu občianskych práv a slobôd, ktoré k životu povolala (buržoázna) Francúzska revolúcia, socializmus „chorľavie na neschopnosť nájsť sám zo seba a za pomoci svojich vlastných konceptuálnych prostriedkov produktívny prístup k idej politickej demokracie; neustále sa síce objavovali plány hospodárskej demokracie, robotníckych rád a podobných inštitúcií kolektívnej samosprávy, tie sa však vzťahovali len na ekonomickú sféru už preto, lebo sa predpokladalo, že v budúcnosti nebudú eticko-politické rozhodovacie procesy ľudu, teda demokratické svojzákonodarstvo, vôbec potrebné“ (Honneth 2020, 113). Relativizovanie buržoáznych (u Honnetha liberálnych) práv a slobôd Marxom, malo zatažiť socialistické hnutie závažným bremenom pretože sa „všetky nádeje na budúce zmierenie slobody a bratstva upínali len na vyhladku komunitárneho pretvorenia hospodárskej sféry, verilo sa, že všetky individuálne práva bude možné bezo zvyšku preniesť na spoločenstvo pre seba navzájom činných subjektov, takže nakoniec neostalo legitímne miesto ani pre autonómiu jednotlivca, ani pre intersubjektívne skúmanie spoločnej vôle. Nech zohľadňujeme ktorékoľvek zo zakladajúcich dokumentov socialistického hnutia, všade narážame na tú istú tendenciu neprípisať pri organizačnej výstavbe budúcej spoločnosti nijakú úlohu nielen liberálnym právam a slobodám, ale ani na nich sa zakladajúcim rozhodovacím procesom, ktorých účastníkmi by boli slobodní a rovní občania štátu...“ (Honneth 2020, 66). Od takéhoto názoru je len krok k presvedčeniu o totalitnom charaktere socialistického štátu, o neslobode a dehumanizácii osobnosti za socializmu. V marxistickom projekte socialistickej spoločnosti, sa totiž subjekty údajne už nemusia starať o svoje individuálne sebaurčenie. Dôsledkom vyššie načrtnutého návrhu budúcnosti, mala byť neschopnosť socialistov nájsť normatívny prístup k politickej sfére. Malo trvať niekoľko desaťročí, kým sa v rámci hnutia začal tento pôvodný nedostatok odstraňovať tým, že pred pojem socializmus sa začalo pripájať adjektívum „demokratický“. Ani „demokratický socializmus“ však už nemohol na tejto počiatočnej základnej chybe pôvodného socializmu skutočne niečo zmeniť. V zásade mala zostať nezodpovedaná otázka, ako možno uchopiť ideu sociálnej slobody tak, aby pri tom nepopierala hodnotu individuálnych práv a slobôd.

Najskôr je treba konštatovať, že demokracia a sloboda majú vždy triedny charakter. Neexistuje všeobecná, abstraktná, pre všetkých rovnaká demokracia a sloboda. Honneth metafyzicky odtŕha demokraciu a slobodu od triedneho a ekonomického základu, premieňa ich vo večnú a nemennú absolútnosť. Ak by Marx (a Engels) boli neschopní, čo i len využiť emancipačnú hodnotu demokratických (občianskych) práv a slobôd, nemohli by vo svojej teórii reflektovať emancipačný vzrast proletariátu, jeho politickej

sily a organizovanosti predovšetkým v Anglicku, Francúzsku a Nemecku, ktorý bol možný aj vďaka využívaniu buržoázných práv. Zhromažďovať sa, zakladať odbory, spolky, politické strany, vydávať vlastné tlačoviny, bolo umožnené práve na základe týchto práv, ktoré proletariát využíval a musel využívať v triednom boji. Mnohé z nich si musel na buržoázii ťažko vydoberať, predovšetkým všeobecné, rovné a tajné hlasovacie právo. A tieto práva a slobody sa neskôr dostali do ústav socialistických štátov. To však neznamenalo, že proletariát, robotnícka trieda, socializmus, mal prevziať buržoázy individualizmus a jeho kult. Honnethom definovaná neschopnosť socializmu nájsť prístup k „idey“ politickej demokracie, sa nevzťahuje na revolučný marxizmus, ktorého nositeľmi boli bolševici/komunisti. Sovietske komúny, robotnícke rady, predstavovali zastupiteľské orgány revolučnej štátnej moci, ktorých prostredníctvom sa uskutočňovala demokratická politická vláda pracujúcich tried. Príkladom boli ruské soviety, ktoré sa stali politickým základom sovietskeho štátu. V krajinách, v ktorých takéto politické orgány vznikli, boli výrazom najširšej demokracie pracujúcich mas. Preto sa stali terčom útokov reakčných tried, ktorým nakoniec podľahli.

Honneth síce kritizuje socialnodemokratický koncept tzv. demokratického socializmu, že je obmedzený alebo núdzový, ale s jeho základnými tézami nemôže nesúhlasiť.<sup>2</sup> Naopak. Ak vychádza „demokratický socializmus“ z myšlienky, že socializmus je možné realizovať len na základe a prostredníctvom tej demokracie, ktorá dorástla v lone kapitalizmu a ktorej hranice nesmú byť prekračované, tak Honneth túto myšlienku svojou knihou len potvrdzuje. Akékoľvek iné formy boja za socializmus deformujú podľa stúpencov demokratického socializmu (a Honnetha) socialistické ciele a robia ich nedosiahnuteľnými. Rovnako ako stúpenci „demokratického socializmu“ aj Honneth vidí v buržoáznej demokracii jediný možný predpoklad uskutočňovania socializmu; v buržoáznej demokracii nachádza nielen cestu k socialistickým premenám, ale sám základný princíp socializmu, pričom socializmus inkorporujúci buržoázne práva a slobody, je interpretovaný ako „dovršenie demokracie“. To znamená, že Honnethove závery vôbec nie sú originálne. Už v 70. rokoch 20. storočia celý rad strán Socialistickej internacionály nahradil vo svojich programových

---

<sup>2</sup> Doktrína „demokratického socializmu“, v ktorej sa uplatnila Bernsteinova „alternatívna koncepcia socializmu“, je oficiálnou ideológiou reformizmu, vyhlásená roku 1951 v deklarácii frankfurtského kongresu Socialistickej internacionály. Za filozofický základ „demokratického socializmu“ je považované novokantovstvo s jeho ideami etického socializmu, niekedy tiež niektoré formy pozitivizmu. Svojim triednym obsahom pôsobí demokratický socializmus“ ako prokapitalistická ideológia.

dokumentoch výraz „socialistická spoločnosť“ výrazom „socialistická demokracia“. Podstatu prechodu k novej spoločnosti nevideli ako predtým v pokojnej transformácii kapitalistického systému, ale v prechode od len politickej demokracie k demokracii sociálnej, v „prerastaní“ demokracie do kapitalizmu, ktorý sa v demokratických formách mení v spoločnosť uskutočňujúcu rovnosť, slobodu, spravodlivosť a solidaritu. Takéto usporiadanie sa vytvára v procese permanentných reforiem, ktoré majú zaistiť „najvyšší možný všeobecný blahobyť“, „slobodu osobnosti“, „čo najspravodlivejšie rozdelenie národného dôchodku“ pri „socializácii národného hospodárstva“. Strany Socialistickej internacionály, ktoré stáli na pôde doktríny „demokratického socializmu“, vyzývali k mravnej obrode spoločnosti, k sociálnemu partnerstvu, získavaniu všeobecného súhlasu so socialistickými reformami. Nič z uvedeného, nie je v rozpore s Honnethovým presvedčením. Je totiž zrejmé, že jeho závery sa pohybujú v intenciách sociálnodemokratickej reformistickej teórie založenej na predpoklade, že socializmus stratil v súčasnej dobe triedne proletársky charakter a premenil sa vo všeobecné demokratické hnutie, zmierujúce alebo odstraňujúce triedne protiklady.

Honneth pokračuje v ašpiráciách frankfurtskej školy „obroditiť“ Marxove „autentické myšlienky“ a tvrdí, že socializmus dnes možno znovuoživiť len v „postmarxistickej“ podobe.<sup>3</sup> Ak v minulosti kritická teória frankfurtskej školy spojovala hegelovské poňatie dialektiky s marxizmom, freudizmom a existencializmom, tak Honneth tento pre buržoáziu neškodný eklektizmus rozširuje o pragmatizmus, filozofický smer kapitalistickej vládnucej triedy predovšetkým v USA.<sup>4</sup> Nadväzuje na tradíciu pragmatizmu a ďalších

<sup>3</sup> Z „tradície západného marxizmu“ ku ktorej sa Honneth hlási, zostala buržoázna marxológia, ktorá rozoberá Marxovo (a Engelsovo) učenie na rôzne časti, stavia ich proti sebe, vykladá Marxove „explanačné modely“, vytýka Marxovi determinizmus ekonomickej sféry a nesplnené „prorocvá“. Nie nadarmo sa Honneth často odvoláva na francúzskeho marxológa a sovietského marxológa gréckeho pôvodu C. Castoriadis.

<sup>4</sup> Antimarxizmus pragmatizmu je zrejмый. Nie bez príčiny mala úlohu obranného valu, ktorý by zabráňoval rozšíreniu marxizmu v Spojených štátoch amerických, zohrať Deweyova idealistická filozofia. Je známe, že pragmatizmus obhajuje užitočnosť náboženských „právd“, iracionalistické poňatie života ako rozumom nepochopiteľnej skutočnosti aj iracionalistické poňatie praxe, ktorá má u pragmatistov tú istú úlohu ako intuícia. Pragmatizmus sa v sociológii pohybuje od uznávania kultu „veľkých osobností“ (James), cez apológiu buržoáznej demokracie (Dewey) až po priamu obhajobu fašizmu (Schiller, Papini). Je zaujímavé, že najdôležitejšia škola pragmatizmu v Európe, ak nepočítame pôsobenie F. C. S. Schillera vo Veľkej Británii, sa medzi dvomi svetovými vojnami vytvorila vo fašistickom Taliansku. Nie náhodou B. Mussolini priznával, že sa mnohému naučil od W. Jamesa a považoval pragmatizmus za „uhoľný kameň

buržoázných autorov, aby ich myšlienky „produktívne uplatnil pre ideu socializmu“. S odvolaním na amerického filozofa, známeho kritika materializmu a komunizmu zo subjektívno-idealistických pozícií J. Deweyho tvrdí, že „zmätenosti“ v socialistickom hnutí mal spôsobiť dejinno-filozofický determinizmus zakladateľov marxizmu, ich „viera“ v pokrok, zákon, ich predpoklad dejinného automatizmu.

Napriek svojej kritike „nepretržitého procesu zákonitého pokroku ľudského rodu“, ktorý vytýka Marxovi, je Honneth za pokračujúce dejiny pokroku. Jeho morálne zdôvodnený socializmus je formou vývoja tejto spoločnosti smerujúci k väčšej slobode, humanite, spravodlivosti, k väčšej sociálnej zodpovednosti a vzájomnej solidarite, k zodpovednosti človeka za seba a ostatných. Najvhodnejším rámcom pre takýto vývoj spoločnosti i pre sociálny pokrok, ktorý je výsledkom zápasu sociálne znevýhodnenej časti spoločnosti o občianske i sociálne vyrovnanie, je Honnethovi buržoázna demokracia. Honnethov pokrok je tak pokrokom len v rámci existujúcej buržoáznej spoločnosti. V Marxovom diele však ide o pokrok od nižšieho štádia vývoja spoločnosti k vyššiemu. Zásadnou otázkou tu je problém kritéria spoločenského pokroku. Nie je to ani napredovanie rozumu ako u francúzskych filozofov 18. storočia, nie sú to ani mravné kritéria, ktorých stúpcami boli utopickí socialisti. Ich kritika kapitalizmu, ku ktorej sa v podstate kloní aj Honneth, sa zakladala na jeho morálnom odsúdení, na tom, že dokazovali jeho nespravodlivosť. Vedecká teória spoločenského pokroku však nepotrebuje subjektívne kritériá, ale objektívne kritérium, ktoré nezávisí od ľubovôle bádateľa. Takéto vedecké kritérium po prvý raz v dejinách spoločenského myslenia vypracoval dialektický materializmus. U Marxa a Engelsa je všeobecným historickým kritériom pokroku rozvoj výrobných síl, ktorý vyplýva z objektívnych zákonov rozvoja materiálnej stránky života spoločnosti. Rozvoj výrobných síl poskytuje priestor na zvyšovanie produktivity práce. Pokrok v oblasti materiálnej výroby v konečnom dôsledku podmieňuje pokrok v rozvoji celej spoločnosti (Rakitov 1988, 213, 214, 217).

Pretože Honneth odmieta akceptovať triedny boj a revolúciu, môže spokojne tvrdiť, že dané výrobné vzťahy sa podľa ním kritizovanej Marxovej teórie, musia s historickou nevyhnutnosťou rozložiť „samy od seba“. V takejto súvislosti marxizmu pripisuje predstavu priamočiareho vývoja. Staré výrobné vzťahy však nie sú pri prechode z jednej spoločensko-ekonomickej formácie v druhú rozkladané automaticky, samozrejým dejinným automatizmom, ale za aktívneho pôsobenia ľudí

---

fašizmu“. Reakčná povaha pragmatizmu v politickom ohľade spočíva v tom, že ospravedlňuje agresívne tendencie a snahy imperialistickej buržoázie.

v revolučnom spoločenskom procese, pri ktorom dochádza k zvrhnutiu starej vládnucej triedy a k jej nahradeniu triedou novou, revolučnou. Tento vývoj nie je priamočiarym, pretože na prechodnú dobu môže prísť k spätnému pohybu, k politickej reakcii, s ktorou je spojená dočasná revitalizácia starých výrobných vzťahov. Po roku 1917 v Rusku a po skončení druhej svetovej vojny v Československu, východnom Nemecku, Maďarsku a ďalších krajinách, boli likvidované kapitalistické výrobné vzťahy a nahradené vzťahmi socialistickými. S odstupom niekoľkých desaťročí, však v súvislosti s kontrarevolučnými politickými prevratmi v týchto krajinách, došlo k reštaurácii starého režimu - kapitalizmu. Avšak nielen v prípade socialistických, ale aj buržoáznych revolúcií existoval pri prechodoch z jednej spoločensko-ekonomickej formácie v druhú, faktor zvrtnosti. Podobne ako je náročné položiť základy socializmu, nebolo jednoduché položiť základy ani pre kapitalizmus. Prvý pokus v Taliansku sa koncom 16. storočia zrútil pod spojeným pôsobením vnútorných tendencií a útoku talianskych a španielskych feudálnych síl. V Taliansku znovu nastúpil feudalizmus. Vybudovanie prvých pevných základov kapitalizmu v Holandsku 16. storočia nebolo dosiahnuté bez prudkých a zúfalých bojov. Po skončení zlatej doby holandského kapitalizmu následkom útoku francúzskych feudálnych síl, sa ale v Holandsku 18. storočia kapitál tezauroval v pôde. Nielen v Taliansku a Holandsku zostávala pôda stále sprostredkujúcim protipólom kapitálu, ktorý sa pri nepriaznivých podmienkach vracal späť do pôdnej formy. Je preto možné tvrdiť, že tak ako v Sovietskom zväze a jeho spojeneckých krajinách východnej Európy nastala rekapitalizácia, existovala v niektorých krajinách novovekej západnej Európy refeudalizácia.

Honneth vo svojej knihe tvrdí, že „...otcovia-zakladatelia, a tu predovšetkým Saint-Simon a Marx, zaťažili socialistický projekt takým dejinno-metafyzickým nárokom, ktorý v budúcnosti takmer znemožnil, aby sa jeho vlastné výpady chápali ako pokusné experimentovanie s pretvárateľnosťou kapitalistických spoločností“ (Honneth 2020, 55–56). Takáto výčitka môže platiť na Sainta-Simona, nie však na Marxa s jeho revolučnou materialistickou dialektikou. Utopický socialista C. H. R. Saint-Simom zastával determinizmus prírody, ktorý rozširoval na vývin ľudskej spoločnosti a osobitnú pozornosť venoval zdôvodneniu idey historickej zákonitosti. Podľa neho sa dejiny musia stať „pozitívnu“ vedou ako prírodné vedy. Každý spoločenský systém je krokom vpred v dejinách. Za hybnú silu spoločenského vývinu pokladal pokrok vedeckého poznania, morálky a náboženstva. V súlade s tým prechádzajú dejiny troma vývinovými fázami: teologickou, metafyzickou a pozitívnu fázou, ktorá predstavuje budúcu spoločenskú sústavu založenú na rozumnej organizácii života ľudí. Tento idealistický prístup k dejinám, ktorý nechápe historické úlohy



proletariátu a revolúciu ako prostriedok pretvorenia starej spoločnosti, nemala vplyv na Marxa, ale na A. Comta, ktorého škola „pozitívnej“ filozofie sa rovnako ako škola saint-simonovcov premenila vo Francúzsku na náboženskú sektu. Socialistický projekt nezaťažil dejinno-metafyzickým nárokom Marx, ale Saint-Simonova škola, ktorá v tomto smere vyústila v pozitivismus, nepriateľsky vyhranený voči marxizmu. Nie marxizmus, ale pozitivismus znemožnil akékoľvek pokusné spoločenské experimentovanie svojou apológiou buržoázných spoločenských vzťahov.

Honneth namiesto Marxovej koncepcie dejín doporučuje historické experimenty. Ak vytýka socializmu „neschopnosť k historickému experimentalizmu“, tak jeho výčitka sa musí vzťahovať na sociáldemokratizmus. Komunistické vlády sa k experimentovaniu odhodlali, a to v pomerne veľkom rozsahu predovšetkým v Sovietskom zväze a v Čínskej ľudovej republike. Bez tohto experimentovania nebolo možné meniť svet. Nástrojom praktického pretvárania spoločnosti im nebola liberalistická teória slobody a vzájomného uznania, ale revolučná podstata materialistickej dialektiky, ktorá sa nezmieruje s nijakým ustrnutím, s nijakou nehybnosťou. Honnethovi prirodzene o socializmus, ktorý rozvíjali komunistické vlády, nejde. Aký je to však potom socializmus? Jeho „revidovaný“ socializmus, ktorý sám seba chápe ako experimentálny, sa v podmienkach buržoázných spoločenských vzťahov zakladá na existencii a činnosti rôznych kooperatív alebo solidárnych robotníckych fondoch. Honneth sa takýmito úvahami vracia do 1. polovice 19. storočia a oživuje koncepcie prekonaného utopického a maloburžoázneho socializmu. V porovnaní s marxizmom, je to evidentný návrat späť.

Akcent na experimentovanie Honneth zrejme prevzal od amerického buržoázneho filozofa J. Deweyho, ktorý si robil nároky na vytvorenie vedeckej filozofie demokratickej spoločnosti, ktorá by sa podľa jeho zámeru postavila proti marxistickému proletárskemu svetovému názoru. Tvrdil, že americká demokracia (t. j. triedna diktatúra americkej buržoázie) ľudom zaistuje možnosť neobmedzeného experimentovania a hľadania spôsobov ako zlepšiť sociálnu skutočnosť, samozrejme bez prekročenia hraníc tejto „demokracie“, ktoré nie je za žiadnu cenu prípustné, len v rámci buržoáznej legality. Ako jediný liek pre riešenie sociálnych problémov Dewey doporučuje „experimentálnu metódu“ pomocou ktorej máme hľadať spôsob zlepšenia akejkoľvek sociálnej situácie. A to je cesta aj pre Honnetha, ktorý s Deweyom zdieľa predstavu, že spoločenský pokrok nemôže byť dosiahnutý pomocou triedneho boja a sociálnej revolúcie, ale postupným riešením parciálnych sociálnych problémov vo vnútri existujúceho kapitalistického režimu. Ako sa toto „riešenie parciálnych sociálnych problémov“ môže uskutočniť bez triedneho boja námezdne

pracujúcej triedy, Honneth a tým menej Dewey, nerieši. Zrejme z láskavej dobročinnosti vládnucej kapitalistickej triedy, bez donútenia, zo slobodnej triednej vôle. Zvlášť vláda finančnej oligarchie USA má byť v tomto smere príkladom. Deweyho inštrumentalizmus s jeho hlásaním dielčích, drobných zlepšení ako jedinej formy sociálneho vývoja, posilnil teoretickú základňu sociálneho reformizmu a politického oportunistu, tak príznačných pre teoretické koncepcie sociáldemokratizmu od Bernsteina až po Honnetha. Zvrhnúť a vyvlastniť vykorisťovateľskú menšinu kapitálových vlastníkov a tak revolučne likvidovať „posvätné“ súkromné vlastníctvo výrobných prostriedkov, je „katastrofickým scenárom vývoja spoločnosti“, smrteľným hriechom, ktorý musí byť potrestaný na tele i duši.

Socialistické idey podľa Honnetha rýchlo po druhej svetovej vojne zastarali: „len čo sa spoločenské pomery prostredníctvom technologických inovácií, zmenou sociálnej štruktúry a politickými reformami radikálne zmenili, teda počas 60. a 70. rokov 20. storočia, museli predstavy zakladateľov stratiť všetku svoju pôvodnú príťažlivosť už preto, lebo svojim spoločensko-teoretickým obsahom boli príhlboko zakorenené v ranom 19. storočí. Každý pokus prebudiť dnes staré ideály k novému životu, sa preto musí začínať namáhavým úsilím o postupné odstraňovanie ich spätosti so základnými spoločensko-teoretickými predpokladmi, ktoré sa medzičasom stali neudržateľnými, aby sa tým vytvoril priestor pre ich artikuláciu, ktorá by bola primeraná súčasnej dobe“ (Honneth 2020, 83). Radikálnou zmenou spoločenských pomerov Honneth myslí predovšetkým údajnú stratu existencie subjektu sociálnej zmeny v podobe revolučného proletariátu. Tvrdí, že Marx operuje s falošným tvrdením, že proletariát reprezentuje revolučné ciele, že mu je vlastný záujem revolúcie. V tejto súvislosti píše o imaginárnosti a oceňuje teoretický okruh jeho vlastnej Frankfurtskej školy, že „sociologickú fikciu revolučnej robotníckej triedy“ ako prvý empiricky zdôvodnene spochybnil. Doplňme, že k veľkému potešeniu buržoázie.

Skepsa k progresívnej úlohe robotníckej triedy, sa v druhej polovici 30. rokov 20. storočia neobjavila v komunistickom, ale v sociálnodemokratickom reformistickom prostredí. Poznamenala teoretické úvahy predstaviteľov frankfurtskej školy (napr. M. Horkheimera, H. Marcuseho). Nádeje vkladané do tejto spoločenskej triedy v predchádzajúcom období, sa mali silne rozplývať, triedne definované spojenie teórie a praxe pohasínať. Marxizmus mal v úvahách sociálnodemokratických teoretikov zlyhávať, pretože proletariát ako dominantný subjekt spoločenskej zmeny, sa údajne vytrácal zo scény. Tieto závery v 21. storočí znovu opakuje Honneth a tvrdí, že neexistuje/neexistoval nijaký automatizmus prevádzania triedne špecifických životných situácií na určité túžby či záujmy,

neexistuje nijaký revolučný proletariát a preto už viac neexistuje nijaká možnosť, aby sa „socialistické ideály aj naďalej chápali čisto ako duchovný výraz vždy revolučného subjektu“ (Honneth 2020, 72). Socializmus tak podľa Honnetha stráca svoje existenčné oprávnenie ako také; bez spätnej väzby na nejakú spoločenskú silu, v ktorej jeho vlastné vytýčené ciele preukázateľne spejú k uskutočneniu. „Korózia robotníckeho hnutia“ mala znamenať pre socialistickú tradíciu viac než len prevádzkovú nehodu, s „vyblednutím akejkoľvek nádeje, že v proletariáte by sa predsa len ešte mohol nájsť zvyšok kedysi mu pripisovaného záujmu na revolučnej zmene, bol socializmus zasiahnutý vo svojom najvnútornejšom jadre, totiž vo svojom nároku byť teoretickým výrazom živého hnutia“ (Honneth 2020, 73). Dodajme, že k opätovnému potešeniu vládnucej kapitalistickej triedy.

Poňatie a úloha proletariátu/robotníckej triedy, sa nutne stali predmetom ostrého ideologického boja, ktorý sa týka i samotného pojmu robotníckej triedy. Nie je náhoda, že marxistická téza o dejinnom poslaní robotníckej triedy bola, je a bude predmetom zúrivých ideologických útokov. Špekulácie pri hľadaní dôvodov, ktoré údajne zjavujú robotnícku triedu jej historického poslania zvrhnúť a vyvlastniť buržoáziu, sú príznačné pre mnohých revizionistov a antikomunistov. V tomto úsilí sa spojili rozličné sily – od sociálnych demokratov k buržoáznym antikomunistom typu R. Arona. Protivníci revolučného marxizmu, ktorí popierajú úlohu robotníckej triedy ako hybnej sily spoločenského pokroku konštruujú teórie o „deproletarizácii“, o „novej strednej triede“, o „integrácii proletariátu do kapitalistického systému“ a podobne; stotožňujú robotnícku triedu buď len s ľuďmi fyzickej práce alebo len s priemyslovými robotníkmi. Najčastejším tvrdením je, že robotnícka trieda sa po druhej svetovej vojne čoraz viac menila na masu spotrebiteľov a následkom toho strácala svoje miesto a úlohy, ktoré boli pre ňu príznačné v podmienkach klasického kapitalizmu. Francúzsky sociológ A. Gorz v knihe nazvanej *Zbohom, proletariátu* (Gorz 1980) chce dokázať, že v súvislosti so zavádzaním novej techniky a technológie, automatizáciou a stále viac dokonalejšou organizáciou práce, sa u robotníka stráca pracovný i triedny záujem.

Prirodzene robotnícka trieda, tak ako každá sociálna skupina, nie je ustrnutým zoskupením. Je pravdou, že jej štruktúra sa po druhej svetovej vojne menila. Robotnícka trieda v sebe začala zahŕňať spolu s priemyslovými a poľnohospodárskymi robotníkmi tiež základné masy námezdných pracovníkov vo sfére služieb. Vzrastajúcou mierou sa jej súčasťou stávali technickí pracovníci, organizátori a administrátori výroby. Vplyvom rozličných príčin a hlavne rozvíjajúcich sa výrobných síl, podliehala a podlieha rôznym zmenám; v práci robotníka je stále viac prvkov duševnej

práce a čoraz menší podiel fyzickej práce. Zároveň však rozvoj výrobných síl urýchľuje proletarizáciu neproletárskych vrstiev, rozširuje hranice kapitalistického vykorisťovania. To vedie k tomu, že súčasťou robotníckej triedy sa stávajú také vrstvy a skupiny pracujúcich, ktoré predtým do nej nepatrili (napr. skupiny technikov). K hlavným tendenciám vývoja robotníckej triedy za kapitalizmu patrí rozširovanie jej radov, zvyšovanie jej vzdelanostnej i odbornej úrovne a upevňovanie jej sociálneho postavenia (Rakitov 1980, 265 –266).

Honneth pri svojom konštatovaní údajného Marxovho omylu v otázke revolučnosti proletariátu zabúda, ako sa k nemu zachovali jeho sociálnodemokratickí vodcovia, že to boli oni, ktorí ho v roku 1914 pod firmou „obrany vlasti“ opustili a zradili, aby sa mohli pridať k podpore „vlastnej“ buržoázie v jej lupičskej (prvej svetovej) vojne a tejto podpore zostali verní aj naďalej. Mohli všetci tí Ebertovia, Scheidemannovia, Schumacherovia a neskôr Brandtovia, Mitterrandovia, Craxiovia, Blairovia, Schröderovia a im podobní, upevňovať revolučné triedne vedomie proletariátu a viesť ho k antiburžoáznym revolučným postojom, keď s vládnuou kapitalistickou triedou kolaborovali? Marx v dopise B. Boltovi z roku 1871 píše, že kde robotnícka trieda vo svojej organizácii ešte dosť nepokročila, aby podnikla rozhodujúce ťaženie proti kolektívnemu násiliu, t. j. politickej moci vládnučích tried, musí k tomu byť rozhodne vychovávaná neustálou agitáciou proti nim a nepriateľským postojom k politike panujúcich tried. Inak zostáva robotnícka trieda hračkou v jej rukách (Marx 1952, 248-259). Ako vychovávali sociálnodemokratickí lídri robotnícku triedu neustálou agitáciou proti politickej moci buržoázie? Engels v predhovore k svojej práci *Nemecká sedliacka vojna* uvádza, že bude predovšetkým povinnosťou vodcov osvojovať si stále viac všetky teoretické otázky, oslobodzovať sa stále viac od vplyvu prežitých fráziatriacií k starému svetovému názoru a mať stále na pamäti, že socializmus, keď sa stal vedou, od nich vyžaduje, aby s ním zachádzali ako s vedou, t. j. aby ho študovali. Pôjde o to, aby sa týmto spôsobom získané, stále jasnejšie uvedomenie šírilo so vzrastajúcou horlivosťou v robotníckych masách a aby sa organizácie strany i odborov stále pevnejšie stmelovali (Engels 1950, 677). Ako si sociálnodemokratickí vodcovia osvojovali teoretické otázky marxizmu, oslobodzovali sa od buržoáznej ideológie nepriateľskej proletariátu a vnášali do radov robotníckej triedy uvedomenie, ktoré stmeluje jej organizácie? Neliezli pod firmou antidogmatického, tvorivého, kritického alebo autentického marxizmu do bahna filozofickej vulgarizácie vedy?

Honneth ako idealista ignoruje to najdôležitejšie. A tým je triedny boj. Nie proletariátu, ale buržoázie. Ignoruje skutočnosť, že buržoázia, trieda s najvyšším vedomím „triedy pre seba“, všetko svoje úsilie orientovala/

orientuje na zničenie revolučného odhodlania robotníckej triedy, že svojho triedneho nepriateľa cielene, programovo, dlhodobo a vytrvalo demoralizuje a depolitizuje, aby mohla rozložiť a zničiť jeho revolučné a vôbec triedne vedomie. Buržoázii neostáva nič iné len vynakladať prostriedky na ustavičné rozkladanie robotníckej triedy. Vo svojom triednom boji proti nej, ktorý začala v priebehu 2. polovice 20. storočia všemocne zakrývať, maskovať alebo popierať, nič nepodceňuje. Vede ho s najväčšou dôkladnosťou za využitia vedeckých metód, investuje do neho astronomické finančné čiastky. A „ľavicoví“ teoretici mlčia. Zostáva pre nich tabu rovnako ako pre buržoáznych ideológov a propagandistov. Honnethovo negativistické konštatovanie o úlohe proletariátu ako revolučného subjektu sociálnej zmeny nie je ničím iným, než stavom triedneho boja, ktorý mu evidentne vyhovuje.

### Záver

Honnethova „idea socializmu“ je teoretickým konceptom. Sám autor priznáva, že nikde sa nepokúša vytvárať väzby na súčasné politické konštelácie a možnosti konania, nemá ísť o strategickú otázku, ako by dnes socializmus mohol nadobudnúť vplyv na denné politické dianie, ale výlučne o to, ako by sa dal jeho pôvodný zámer ešte raz (revizionisticky) preformulovať tak, že by sa znovu mohol stať zdrojom (novokantovskej) politicko-etickej orientácie. Prevzatie výrobných prostriedkov do spoločenského vlastníctva totiž podľa Honnetha slúži len ako nevyhnutný predpoklad možnosti uskutočnenia požiadaviek, ktoré sú v konečnom dôsledku morálne. V Marxovom (a Engelsovom) poňatí, je prevzatie výrobných prostriedkov do rúk proletariátu, základným predpokladom vybudovania novej spoločnosti bez vykorisťovania a sociálneho útlaku a tým možnosti uskutočnenia sociálnych požiadaviek, ktoré v konečnom dôsledku prispievajú k vytvoreniu komunistickej spoločnosti, ktorá nie je charakterizovaná morálkou, ale dostatkom, uspokojením všetkých materiálnych a duchovných potrieb človeka. Zdôvodňovanie socializmu idealistickou etikou, nemá s Marxom nič spoločné. Je to novokantovský výklad socializmu na základe kantovskej etiky, ktorý proti socializmu ako výrazu záujmov robotníckej triedy stavia socializmus ako všeludský ideál, proti triednemu boju tzv. sociálnu pedagogiku, proti socialistickej revolúcii morálnu evolúciu. Prakticky to znamená, že etický socializmus odmieta boj za socializmus.

Zatiaľ čo komunisti v neúprosných triednych bojoch s buržoáziou, uvádzali do života nové socialistické spoločenské vzťahy v Rusku a po skončení druhej svetovej vojny v ďalších krajinách, a to za najťažších podmienok úkladov svetového imperializmu o zvrhnutie robotníckych vlád

a reštauráciu vlády kapitálu, Honneth stavia proti štátno-monopolitickému kapitalizmu salónnu „ideu socializmu“. Je zrejme, že ak píše o socialistických a komunistických utópiách, tak nimi nerozumie len „komunistické ideály beztriednej spoločnosti“, ale aj existenciu československého a všeobecne východoeurópskeho socializmu v rokoch 1948-1989. Pri hľadaní vysvetlenia „náhleho vyčerpania utopických energií“, však odmieta za príčinu straty ich sily považovať kolaps „komunistických režimov“, ktoré na inom mieste označuje za „štátny socializmus sovietskeho razenia“. Asi to neboli tie správne utópie, pretože Honneth „komunistické režimy“ alias „štátne socializmy sovietskeho razenia“ odmieta ako nemorálne a nedemokratické. Pošlapávali totiž Honnethovi tak posvätné buržoázne práva a na nich založené „demokratické rozhodovacie procesy“, ale hlavne „poskytovali sociálne benefity len za cenu neslobody“ (Honneth 2020, 28). Ako však potom takýto systém mohol byť založený na revolúcii? Honneth, ktorý uznáva nastolenie proletárskej vlády v Rusku roku 1917 za revolúciu, si takúto otázku nekladie. Parížsku komúnu nepovažuje za iný typ zriadenia pretože odmieta Marxov „dejinnno-metafyzický nárok“ a tvrdí, že až po Ruskú revolúciu „neexistovala nijaká reálna alternatíva ku kapitalizmu“ (Honneth 2020, 28).

Ak je socializmus len všeobecná emancipačná teória, a nie typ spoločnosti, o ktorý v neúprosnom triednom boji „odbojného subjektu“ proti buržoázii usiluje námezdné pracujúca trieda, tak takúto teóriu si môže osvojiť kde kto. Podľa J. Rawlsa je socializmus „globálnou teóriou“, ktorá disponuje nádejou, že raz sa bude môcť stať teoretickou platformou „univerzálneho konsenzu“ za podmienok „rozumného pluralizmu“ (Honneth 2020, 146). Rawlsova predstava o nádeji, že socializmus ako teória bude ideologickou platformou univerzálneho konsenzu s buržoáziou, je čírym utopizmom. Znamenalo by to totiž, že vládnuca kapitalistická trieda sa dobrovoľne vzdá svojho vlastníctva a moci, že sa o svoje vlastníctvo a moc dobrovoľne podelí s námezdné pracujúcimi masami a vytvorí s nimi akýsi univerzálny konsenzus. Aj sociálny štát vo Švédsku a v ďalších krajinách povojnovej západnej Európy, založený na tzv. sociálnodemokratickom konsenze v podobe „triedneho zmiere“, zostával štátom kapitalistickým.

Honneth svojim dielom pokračuje v „najlepších“ tradíciách antirevolučného sociálno-demokratického revizionizmu a reformizmu. Zároveň ho prekračuje tým, že ho dovádza k buržoáznemu liberalizmu. S uznaním píše o E. Bernsteinovi, ktorý mal byť „jediný intelektuál robotníckeho hnutia, ktorý už na začiatku 20. storočia konzekventne premyslel teoretické ťažkosti v industrializme koreniaceho socializmu“ (Honneth 2020, 67). Za sociálneho nositeľa normatívnych nárokov, ku ktorým sa socializmus

pokúša hlásiť v rámci moderných spoločností, by sa mali podľa Honnetha domýšľajúceho Bernsteinove závery pokladať nie odbojné subjekty, ale objektívne zlepšenia, nie kolektívne hnutia, ale inštitucionálne výdobytky. V sociálnom zákonodarstve vidí prvé kroky namáhavo vybojovaného pokroku v zospoločenšťovaní trhu práce; a ak budú takéto „inštitucionálne prielomy pozdĺž fiktívne vytýčenej línie pokračovať aj do budúcnosti“, pokračuje Honneth, „socialistky a socialisti budú vedieť rozpoznať, aké ďalšie opatrenia by boli žiadúce v bezprostredne nastupujúcej budúcnosti, aby sme sa priblížili cieľu uskutočnenia sociálnej slobody v hospodárskej sfére“ (Honneth 2020, 110-111). Kvituje, že pre Bernsteina demokracia predstavuje „normatívne jadro vytyčovania všetkých socialistických cieľov“, že Bernstein hovoril o demokracii ako o „organizácii slobody“. V tomto zmysle mal ďaleko presahovať svoju dobu.

Axel Honneth v novej podobe aktualizuje Leninove slová o buržoáznej profesorskej „vede“. Včera išiel profesor „späť ku Kantovi“ a revizionizmus nasledoval novokantovcov (Lenin 1957, 29). Dnes ide profesor uvažujúci o princípe, ktorý by sa mohol osvedčiť ako najvhodnejší prostriedok realizácie sociálnej slobody v hospodárskej sfére (trh, občianska spoločnosť či demokratický právny štát), „späť k Hegelovi a Deweymu“ a revizionizmus sa mení v sociálny liberalizmus. Svojou teóriou „mírného pokroku v mezích zákona“ potvrdzuje, že sociáldemokratizmus, ktorý sa zmenil v buržoázny liberalizmus, nie je a nemôže byť cestou k socializmu v teórii ani v praxi. Jeho kniha ukazuje, ako sa sociálne orientovaná časť liberálnej buržoázie pozerá na socializmus.

## Literatúra

- ENGELS, B. (1950): Předmluva k „Německé selské válce“. In: Marx, K. – Engels, B.: *Vybrané spisy ve dvou svazcích. Svazek I.* Praha: Svoboda, 9 – 16.
- GORZ, A.: *Adieux, au prolétariat.* Paris: Galilée, 1980.
- HONNETH, A. (2020): *Idea socializmu. Pokus o aktualizáciu.* Bratislava: VEDA.
- LENIN, V. I. (1957): *Spisy. Svazek 15.* Praha.
- MARX, K. (1952): Maxu Friedrichu Boltovi – 23. 11. 1871. In: Marx, K. – Engels, B.: *Vybrané dopisy.* Praha: Svoboda.
- RAKITOV, A. I. a kol.: *Filozofia. Základné idey a princípy. Populárny náčrt.* Pravda, Bratislava, 1988.

**PhDr. Peter Dinuš, PhD.**

Ústav politických vied SAV  
Dúbravska cesta 9  
841 04 Bratislava  
Slovenská republika  
peter.dinus@savba.sk